

ЗМЕНИ Ў СТЫЛІСТЫЦЫ НАВУКОВАГА МАЎЛЕННЯ СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ

Жыранкова В.У.

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт інфарматыкі і радыёэлектронікі
г. Мінск, Рэспубліка Беларусь*

Албут А.А. – старшы выкладчык

Разглядаюцца традыцыйныя і сучасныя асаблівасці навуковага стылю, аналізуюцца моўныя сродкі рэалізацыі абстрактнасці, лагічнасці, аб'ектыўнасці і дакладнасці выкладу на матэрыяле пісьмовых і вусных навуковых тэкстаў (у тым ліку выступленняў маладых даследчыкаў). На аснове параўнання форм навуковай камунікацыі робіцца выснова, што пісьмовае маўленне дэманструе больш высокую ступень унармаванасці, тады як вусныя выступленні дапускаюць элементы асабістага выкладу, якія, аднак, не сведчаць пра разбурэнне стылістычнай нормы, а з'яўляюцца выплумачальнай рысай.

Навуковы стыль належыць да кніжных стыляў літаратурнай мовы і характарызуецца такімі агульнымі рысамі, як папярэдняе абдумванне выказвання, маналагічны характар, строгі адбор моўных сродкаў і імкненне да ўнармаванасці. М. Я. Цікоцікі адзначае, што «найбольш агульнымі ўласцівасцямі навуковага стылю з'яўляюцца абстрактнасць, лагічнасць, аб'ектыўнасць і дакладнасць выкладу» [1, с. 258]. Названыя характарыстыкі фарміруюцца дзякуючы выкарыстанню адпаведнай сістэмы моўных сродкаў. На лексічным ўзроўні цэнтральнае месца займае выкарыстанне агульнанавуковай лексікі і тэрмінаў. На граматычным узроўні назіраецца перавага назоўнікаў над дзеясловамі (з магчымымі ланцужкамі назоўнікаў у родным склоне), дзеясловы ўжываюцца ў спецыфічных часавых і асабовых формах, якія ўзмацняюць значэнне абстрактнасці (цяперашні пазачасавы час дзеясловаў, выражанасць катэгорыі залежнага стану ў дзеяслоўных формах праз зваротныя постфіксы дзеясловаў-выказнікаў і адпаведныя суфіксы дзеепрыметнікаў). Важную ролю адыгрывае формульнасць выкладу інфармацыі: ужываюцца канструкцыі са значэннем прычынна-выніковых адносін, тоеснасці, супрацьпастаўлення, уключэння, вываду, абгрунтавання, аргументацыі [2].

Намі былі прааналізаваны навуковыя тэксты ў вуснай (выступленні дакладчыкаў падчас пасяджэнняў секцый навуковых канферэнцый) і пісьмовай форме (на матэрыяле апублікаваных работ [3]). Першапачатковая гіпотэза заключалася ў магчымасці дэмакратызацыі сучаснага навуковага маўлення, праяўленні асабовага выкладу інфармацыі, пазбаўленні «модусу сціпласці» і своеасаблівай навуковай ветлівасці, што традыцыйна прадугледжвала змяшчэнне акцэнта з асобы аўтара. Асаблівая ўвага пры разглядзе спецыфікі навуковага маўлення надзялялася тэкстам даследчыкаў-пачаткоўцаў, якія маглі б быць выражальнікамі пэўных зрухаў у стылістыцы навуковага маўлення. Аднак вынікі назіранняў за фактычным матэрыялам паказалі наступнае.

1. Лагічнасць дасягаецца дзякуючы ўпарадкаванай сістэме сувязей паміж часткамі тэксту, якая забяспечвае несупярэчлівасць і паслядоўнасць выкладу (ад прыватнага да агульнага або наадварот).

2. Дакладнасць забяспечваецца выкарыстаннем адназначных тэрмінаў і слоў з выразнай семантычнай спалучальнасцю. Гэта мінімізуе ўжыванне вобразных сродкаў (метафар, эпітэтаў), апраўдваючы іх толькі мэтамі папулярнасці.

3. Яснасць вызначае даступнасць тэксту для разумення і вар'іруецца ў залежнасці ад тыпу навуковага тэксту (уласна навуковы, навукова-вучэбны, навукова-папулярны).

4. Аб'ектыўнасць праяўляецца ў безасабовым характары выкладу, адсутнасці суб'ектывізму і засяроджанасці на прадмеце даследавання, што патрабуе насычэння тэксту фактычнай інфармацыяй.

5. Доказнасць рэалізуецца праз аргументацыю палажэнняў з дапамогай навуковых гіпотэз, тэорый або спасылак на эмпірычны вопыт і аўтарытэтныя публікацыі.

6. Эмацыянальнасць у навуковым стылі мае спецыфічны, «інтэлектуальны» характар і падпарадкавана агульным задачам дакладнасці і пераканаўчасці выкладу.

Такім чынам, зместава-стылістычныя асновы навуковага дыскурсу застаюцца стабільнымі, адзначаюцца далучанасць да стылістычных норм, культура акадэмічнага выкладу інфармацыі навуковага характару.

Пісьмовае маўленне з'яўляецца найбольш устойлівай і ўнармаванай формай навуковай камунікацыі. Гэта тлумачыцца тым, што пісьмовы навуковы тэкст публікуецца са шматступеннай сістэмай кантролю, праверкі, рэдагавання. Нават аўтар-пачатковец мае магчымасць шматразова перачытаць тэкст, удакладніць тэрміналогію, перафармуляваць выказванні, выключыць суб'ектыўныя і іншастылістычныя элементы, атрымаць кансультацыю і праўкі ад больш вопытных калег.

Сітуацыя можа змяняцца пры пераходзе да вуснай формы навуковай камунікацыі. Вуснае маўленне адбываецца ў рэжыме рэальнага часу і пры непасрэдным кантакце з аўдыторыяй. Блізкасць слухачоў стварае камфортную, даверлівую атмасферу, у якой натуральна ўзнікае жаданне падкрэсліць асабісты ўклад у навуковую працу. Выступоўца адчувае, што перад ім не абстрактны чытач, а канкрэтныя людзі, якія рэагуюць на яго словы. Гэта стымулюе пераход да суб'ектыўных форм, якія ў пісьмовым маўленні аказваюцца выключанымі: *Назва майго даклада...*, *Я хацеў бы спыніцца на...*, *Я пачала навучанне ў аспірантуры...*, *Я вучуся ў сярэдняй школе горада...*, *Мноі было праведзена анкетаванне...*. Большы элемент спантаннасці і жывога ўзаемадзеяння з адрасатам абумоўліваюць ужыванне моўных сродкаў, адсутных у падрыхтаваных пісьмовых тэкстах, што бачыцца вытлумачальнай з'явай і не сведчыць пра размыванне ўяўленняў пра стылістычную норму навуковага дыскурсу.

Такім чынам, праведзены аналіз паказаў, што навуковы стыль застаецца строга рэгламентаванай сістэмай, фундаментальнымі рысамі якой з'яўляюцца абстрактнасць, лагічнасць, аб'ектыўнасць і дакладнасць. Гэтыя якасці забяспечваюцца праз тэрміналагічную лексіку, аддзяслёныя назоўнікі, пасіўныя канструкцыі і клішыраваныя формулы. Аднак ступень іх рэалізацыі залежыць ад формы камунікацыі. Пісьмовы навуковы тэкст дэманструе максімальную ўнармаванасць дзякуючы магчымасці шматразовага рэдагавання і знешняму кантролю. У вусным навуковым маўленні, асабліва ў выступленнях маладых даследчыкаў, фіксуюцца элементы асабістага выкладу, якія абумоўлены сітуацыяй непасрэднага кантакту з аўдыторыяй, элементам спантаннасці, асабістай апантанасцю. Тым не менш падобныя адступленні ад кананічнай нормы не сведчаць пра дэмакратызацыю маўлення або разбурэнне норм навуковага стылю, а з'яўляюцца вытлумачальнымі жанрава-стылістычнымі рысамі вуснай навуковай камунікацыі. Базавыя патрабаванні лагічнасці, дакладнасці і аб'ектыўнасці захоўваюцца і ў вуснай форме, што забяспечвае пераемнасць навуковага дыскурсу і ўзровень культуры акадэмічнага выкладу.

Спіс выкарыстаных крыніц:

1. Цікоцкі, М. Я. Стылістыка беларускай мовы: вучэб. дапам. для фак. журналістыкі / М. Я. Цікоцкі. – 2-е выд., перапрац. і дап. – Мн.: Універсітэцкае, 1995. – 294 с.
2. Котюрова, М. П. Культура научной речи: текст і яго рэдактыванне: учеб. пособие / М. П. Котюрова, Е. А. Баженова. 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Флинта: Наука, 2008. – 280 с.
3. Идеи. Поиски. Решения: материалы XIX Междунар. науч.-практ. конф., Минск, 14 нояб. 2025 г. / Беларус. гос. ун-т; редкол.: С. А. Важник (гл. ред.) [и др.]. – Мн.: БГУ, 2025. – URL: <https://elib.bsu.by/handle/123456789/337486> (дата звароту: 15.03.2026).